

בפקודיך אשתעשע

נידונים מרתקים בהלכה והנהגה על סדר הפרשה

אין לסמוך על הדברים להלכה, הנידונים נכתבים לעורך לב המעיין בלבד

"יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו" (י, יז)

האם עד שקר יכול לקטוע לעצמו את היד?

המזימה היתה מושלמת ומתוכננת לפרטי פרטים. אחאב ושמעיה ישבו במערה אפלולית והתאמנו שוב ושוב על שאלות וחקירות אפשריות. יחד תיאמו נוסחאות וגירסאות, לשביעות רצונו של מזמין העבודה - ששכר אותם להעיד עדות שקר על גדליה - שכביכול חילל שבת לאחר שהתרו בו... הם צריכים להיות חדים ומדויקים, ורק לאחר שהיו בטוחים בעצמם, ניגשו לסנהדרין להעיד את 'עדותם'.

חברי הסנהדרין אינם מקבלים בקלות עדות על דיני נפשות, אלא מקשים עליהם בחקירות שתי וערב, ועושים פעולות שונות כדי לבדוק אם גם במצב של בילבול הדעת עדיין העדים דבקים בגרסת עדותם. במסגרת אותן פעולות לבלבול דעתם של העדים - היו מוליכים אותם מחדר לחדר בכדי לייגע אותם ולנסות לבלבל אותם... (סנהדרין לב, ב). רק משהוכח שהעדים כשרים ואיתנים בעדותם לאורך כל החקירה, מקבלים את עדותם ודנים על פיהם את הנידון.

אחאב ושמעיה הופרדו, ולאחר שעות מתישות של דרישה וחקירה של כל עד בנפרד, הכריזו הדיינים: "על פי כל הדינים והכללים ניתן להעמיד הנידון לדין על פיהם!". גדליה המסכן נחרד כששלוחי בית דין תפסוהו והוליכוהו לפני הסנהדרין. כששמע את 'אשמתו' הכחיש מכל וכל, אך "על פי שנים יקום דבר" וחזקה היא עדותם. דינו של האומלל נחרץ למיתה בסקילה, והוא פרץ בבכי מר.

בעוד אחאב הרשע היה מורגל במעשי עוולה ואין זו הפעם הראשונה שרקם תוכנית להפיל חפים מפשע ברשתו, הרי שעבור שמעיה היתה זו הפעם הראשונה להעיד שקר. איש טוב הוא שמעיה שנקלע לסחרור של חובות. ומשהגיעה ההצעה של שונאו של גדליה - להעיד עדות שקר, ובתמורה יקבל סכום הגון, הסכים שמעיה בעל כורחו להשתתף בפשע...

ייסורי המצפון נקפו בליבו של שמעיה - אך מול עיניו ניצב כל העת שיק המעות שקיבל. כששמע את פסק הדין כמעט נשבר והודה בפשע, אך דמותם של בעלי חובותיו והנושים עמדו מול עיניו והחיש מהם היה גדול יותר...

אחאב ושמעיה הוזמנו להגיע בעוד כשעה להוצאת הנידון למיתה, והם יהיו הראשונים שידחפוהו לגזר דינו כדן "יד העדים תהיה בו בראשונה". אחאב הלך לביתו שמח וטוב לב, ושמעיה עצוב ומדוכא, מלא הרהורי חרטה. לפתע החליט: איני מוכר את נשמתו בעבור בצע כסף! בגללי לא ימות יהודי לחינם!

שמעיה רץ לבית הדין כל עוד נפשו בו, התפרץ לפני הדיינים וצעק: "חוזר אני מעדותי! טלו אותי ועשו בי כטוב בעיניכם - עד שקר אנכי. גדליה מעולם לא חילל שבת!". הדיינים הביטו בו, התלחשו ביניהם והסבירו שלאחר שניתן פסק הדין, העד אינו יכול לחזור בו מעדותו "כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד".

שמעיה היה אובד עצות, הנה כבר הביאו קורט של לבונה בכוס של יין להשקות את גדליה (ראה סנהדרין מג, א שהיו משקים את הנידונים למוות בקורט של לבונה כדי שתיטרף דעתו ופירש רש"י "ולא ידאג ויתמהמה בהריגתו"). וראה עוד בעניין זה בספרנו "אוצר חמדה" ח"א עמ' קכ"ו הערה עג). שלוחי בית הדין עמדו נכונים לצאת לדרך לעבר מקום קיום הגזר דין. שמעיה הבין שאם לא ימצא כעת רעיון מקורי לפטור את גדליה ממיתה, הרי שיאבד את המועד ויהרגו את גדליה, וכל חייו יעברו עליו בייסורי חרטה...

הרעיון המקורי אכן הגיע למחשבתו. לרגע נחרד מהרעיון הכואב - אך החליט שהצער יהיה כפרתו. ההלכה היא שאם נקטעה יד אחד העדים שוב אינו נהרג, כיון שאי אפשר לקיים בהם 'יד העדים' (סנהדרין מה, ב). שמעיה יקח חרב ויקטע את ידו, יד מגואלת בעדות שקר... וכך גדליה ינצל ולא יהרג!

מה שנותר לשמעיה לברר במהירות: האם מותר לעד שקר לקטוע את ידו כדי להציל את חיי חברו?

שוטה, דספיקא ידידיה עדיף מודאי דחבריה (").

אמנם האור שמח פ"ז ה"ח מה' רוצח כותב אודות דברי הרדב"ז, שלעניין עדי שקר - אינו כך, ואין לעדים לקטוע את ידם בכדי להציל את הנידון.

והביא האור שמח "קצת סעד" לכך שעד השקר אינו רשאי לקטוע לעצמו את היד, מהמעשה המפורסם בסנהדרין מד ע"ב, באותם עדי שקר שהעידו על בנו של רבי שמעון בן שטח - שחייב מיתה, ועל פי עדותם פסקו את דינו למיתה. ולאחר שנקבע

דינו למיתה, רצו העדים לחזור בהם מעדותם, ולא שמעו להם, והרגו את בנו של רבי שמעון בן שטח על סמך עדות השקר שלהם.

יש לדון האם באמת מותר לעד שקר לקון את ידו, כדי להציל את הנידון החף מפשע?

ושמא יש להביא ראיה משאלה מחרידה שבאה לפני רבנו הרדב"ז: שר גוי קרא ליהודי, ואמר לו תן לי לקצוץ לך אבר, ואם לא תניח לי לקצוץ לך אבר - הריני הורג את חברך! האם מחוייב לקטוע את ידו בכדי להציל את חברו?

וכתב הרדב"ז, שאינו מחוייב להסכים לקטוע לו האבר, אך ממדת חסידות יכול לקטוע לו היד - "ואשרי חלקו מי שיכול לעמוד בזה" (שו"ת הרדב"ז ח"ג

סי' תרכז). אמנם הרדב"ז מדגיש, שאם מדובר באבר שיש בקטיעתו סכנת נפש, אין לו להתחסד ולתת לקטוע אותו וז"ל: "ואם יש ספק נפשות הרי זה חסיד

והנה, מתוך כך שלא הורו לעדי שקר לקוץ את ידם - ובכך לפטור את בנו של רבי שמעון בן שטח ממיתה לחינם - משמע שאין לעשות כך. ויעוי' בשו"ת **אגרות משה** יו"ד ח"ב סי' קעד ענף ד, דכתב שעדי השקר ודאי מחויבים לקטוע את ידם, כדי להציל את עצמם מאיסור רציחה.

הגאון **רבי פסח צבי פראנק ב'הר צבי'** (חלק הערות וחיידושים לאור שמח) כתב דכיון שב"ד פסק את דינו של הנידון למיתה, הרי שיש מצווה להורגו (ואפי' שהפסק יצא על סמך עדות שקר - דמרגע שנפסק בבית דין להורגו - הרי הוא מחויב מדינא מיתה), והעדים אינם רוצחים - כיון שמקיימים פסק בית דין. ובהיות שיש לעדים חיוב להורגו שהרי "יד העדים תהיה בו בראשונה", לכן אסור להם לקטוע ידם ולבטל מצוות עשה של מיתת בית דין!

"תכין לך הדרך וכו' והיה לנוס שם כל רוצח" (י,ט)

למה בחר רבי אפרים לעבוד במחלקת התמרורים של אגף התחבורה?

משהוצרך רבי אפרים לעשות לביתו ולהתפרנס, לא חפץ לעשות תורתו קרדום לחפור בה, ואף שקהילות גדולות ומפורסמות היו חפצות להתעטר בו כרב - לא נענה לבקשתם. מתוך ענוותנותו חיפש דווקא אחר עבודת כפיים. אצל רבי אפרים הצדיק כל דבר נעשה במחשבה ובעיון, וגם העבודה שחיפש היתה עם משמעות וכוונה מיוחדת, בבחינת "חנך תופר מנעלים ועל כל תפירה היה מייחד יחודים" (מדרש תלפיות ערך חנוך). בשעת בוקר מוקדמת הופתע חנינא, סגן ראש העיר מטעם הסיעה החרדית, לגלות אורח נכבד בלשכתו: רבי אפרים! חנינא יצא מגדרו לכבד את האורח החשוב. לאחר שהתיישבו, הופתע עוד יותר למשמע בקשתו המוזרה... אילולא הכיר את רצינותו וזהירותו שלא להתלוצץ - הרי שהיה חושב שהרב שלפניו צוחק ממנו...

הרב ביקש ממנו שבמטותא יבדוק עבורו באגף התחבורה העירוני, אם חסר להם עובד להכנת תמרורים והתקנתם בכבישים. אם יש משרה פנויה כזו - **רבי אפרים ישמח לעבוד במחלקת התמרורים**. חרוץ הוא ובעל ידיים טובות, ויכול מאד לתרום לתקינות ההכוונה התחבורתית.

לחנינא ארכו מספר רגעים להתאושש מההלם... בתחילה ניסה למחות על כבוד התורה - שת"ח בעל שיעור קומה כזה יעבוד כאחרון פועלי העירייה. רבי אפרים התעקש ואמר "לא לחינם בחרתי בתפקיד זה, היות שיש בו חסד גדול, והריני רואה עצמי כשליח בית דין בעבודתו".

בירור קצר גילה שאכן חסר עובד בסדנת המלאכה שייכן שלטים. חנינא התנחם בכך, שהעבודה אינה ברשות הרבים אלא במחסני העירייה. סוכם שהחל ממחר, רבי אפרים יעבוד במשך שעות הבוקר. לפני שנפרדו, לא לפני שהרב הודה לחנינא מקרב לב - שאל חנינא ביראת כבוד: "למדנו רבנו מה פשר ההנהגה לעבוד דווקא במחלקת התמרורים?"

ואם הרוצח בשוגג לא היה יודע לקרוא בלשון הקודש, אלא רק שפה של נכריים, כיצד היה יודע היכן הוא העיר מקלט? וראיתי שמרן **הגרי"ח קניבסקי** זצוק"ל בספרו 'קריית מלך' על הרמב"ם מביא מדרש דברים רבה מכתב יד, וז"ל: "ואם היה אדם מאריך רחוקה, מה היה עושה, האף היה יודע איזו היא עיר מקלט? אמר רבי יעקב: מילין מילין (אבנים) קבועין בדרך **והיה כתוב עם כל אחד ואחד בשבעים לשון**, והיה הרוצח רואה ויודע". ולפי"ז אולי אפשר לומר, דלכך היה כתוב פעמיים 'מקלט מקלט' - פעם אחת בלשון הקודש, ופעם נוספת בשאר שפות!

עד עתה עסקנו בעניין השילוט שהיה בפרשת דרכים ועליו כתוב מקלט מקלט, בכדי למנוע טעות של הרוצח בין הדרכים. אמנם מלבד זאת היו עוד סימני הכוונה לעיר מקלט, כנאמר בילקוט שמעוני לתהילים (סי' תש"ב): ר' אבין אמר על כל מיל ומיל [בדרך לעיר מקלט] היה בורגן (בית קטן כעין סוכת שומרים) ועל כל בורגן צלם (יש גורסים: ציון), והיתה ידו עקומה להיכן עיר מקלט!

והנה כל עסק הכנת השלטים, התיקון והתחזוקה של הדרך שהכינו לרוצח בשוגג, בוודאי עלה כסף רב, ומניין לקחו ממון זה? ומרן **הגרא"ל שטיינמן** זצוק"ל כתב ב'אילת השחר', דיתכן שלקחו הכסף משירי תרומת הלשכה.

ובספר **'עלי תמר'** כתוב (מו"ק ירושלמי פ"א ה"ב), דפשוט וברור דכשם שעל הב"ד לשמור על נפשו של הרוצח בשוגג ולדאוג לעשות שילוט וציונים מדויקים, ויד מכוונת לעיר מקלט, כך גם **מוטל חיוב על פרנסי העיר בכל מקום לדאוג לעשות שילוט למנוע רציחה, ובפרט בדורות האחרונים, שהתרבו סכנות הדרך והתחבורה באופן מבהיל, יש לפרנסי העיר להרבות בתמרורים ורמזורים, בכדי למנוע רציחה בשוגג ח"ו**.

רבי אפרים שוב מתיישב, ובמאור פניו המיוחד מסביר, ובהקדמת דבריו פותח בעניין השילוט המיוחד שהושקע בהכוונה לעיר מקלט: בפרשת ראה כתב רש"י: "מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים". ומהי פרשת דרכים? ביאר רש"י במסכת מכות (י, ב): "בכל מקום שהיו שני דרכים מפוצלים אחד פונה לעיר מקלט - **עץ היה תקוע באותו הדרך וכתוב עליו מקלט**". ומפי' רש"י כאן משמע שהיה כתוב על השלט פעמיים: "מקלט, מקלט" (וכ"ה גרסת הר"ח במכות שם). וכך פסק הרמב"ם (פ"ח ה"ה מהל' רוצח): "ומקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כדי שיכירו הרצחנים ויפנו לשם".

ויש להבין מה ראו לכתוב פעמיים את המילה מקלט?

ובספר 'ברכת אברהם' (להגר"א אלברט זצ"ל, פרשת מסעי אות יב) כתב לבאר, דהנה במסכת מכות (שם) איתא, שאם רוב אנשי העיר מקלט היו רוצחים בשוגג, או שלא היו זקנים באותה עיר מקלט - אינה קולטת עוד רוצחים.

לכך כתוב פעם ראשונה מקלט - בכדי להודיע שזו הדרך לעיר מקלט, ופעם נוספת כתוב מקלט בכדי להודיע שאותה עיר עדיין קולטת רוצחים וניתן לנוס אליה!

עוד יתכן לומר, דהנה נתבאר במסכת מכות (שם) דבחמשה עשר באדר ב"ד מוציאים שלוחים לתקן הדרכים, וכל מקום שמצאוהו שנתקלקל מתקנים אותו, (וכגון אם נמחק הכיתוב על הפרשת דרכים היו כותבים מחדש), **ובית דין שנתרשלו בדבר זה - מעלה עליהן הכתוב כאילו שפכו דמים**.

הרי שיש חשש שמא יתקלקל השילוט, או שימחק הכתוב, ולא יהיה ברור לרוצח להיכן לברוח ובינתיים עלול גואל הדם להשיגו, ואפשר דלכך כתבו פעמיים את המילה "מקלט", כדי שאם אחד ימחק, הרי שהשני יהיה קיים, וידע הרוצח להיכן להימלט (אמנם הדברים קצת מחודשים).